

**О.Ю. Браткова, О.Б. Дударенко,
Р.В. Теклюк, І.В. Сергета (Україна, м. Вінниця)**

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ,
ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ В СУЧАСНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ**

Дані огляду сучасної наукової літератури свідчать про значне погіршення стану психічного здоров'я учнів старших класів, що пов'язано з дією численних негативних соціально-економічних чинників сьогодення, погіршенням психологічного мікроклімату сім'ї та внутрішньошкільного середовища, збільшенням інформаційного впливу засобів масової інформації, інтенсифікацією навчання без урахування функціональних можливостей дитячого та підліткового організму тощо [1, 5, 6, 7, 8].

Найпершою ознакою виникнення порушень у стані психічного здоров'я надзвичайно часто є порушення з боку процесів перебігу соціально-психологічної адаптації. З іншого боку, низький рівень успішності соціального функціонування викликає стан хронічного стресу і також може призводити до розвитку психічних розладів [1, 3, 5, 6, 7]. Найбільш характерними у цьому відношенні серед дітей і підлітків слід вважати ситуації соціальної та шкільної дезадаптації [7, 8].

Отже, важливим компонентом проведення комплексної оцінки різноманітних психічних проявів та адаптаційних процесів серед сучасних учнів, слід вважати визначення провідних показників стану соціально-психологічної адаптації, яка являє собою складний, багаторівневий процес взаємодії особи з навколишнім середовищем, в результаті якого відбуваються особистісні зміни, що відображаються на взаємодії індивідуума з доволі широким світом.

Дослідження рівня соціально-психологічної адаптації серед підлітків дає можливість отримати уявлення про найгрунтовні передумови створення сприятливих умов для забезпечення максимальної ефективності повсякденної, і насамперед навчальної, діяльності при такому ступені функціональної мобілізації, котрий ще не викликає перенапруження або перевтоми [1, 5, 6].

Мета роботи полягала у дослідженні рівня соціально-психологічної адаптації серед учнів старших класів, які навчаються в умовах сучасних загальноосвітніх закладів.

Завдання: дослідити закономірності процесів формування психічного здоров'я і адаптаційних ресурсів організму підлітків з позиції вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації сучасних учнів.

На базі загальноосвітніх шкіл м. Вінниці нами було проведено дослідження щодо вивчення рівня соціально-психологічної адаптації серед 308 учнів у віці 15-17 років. Для вивчення вікових особливостей змін з боку досліджуваних показників серед школярів були сформовані 3 групи спостережень: перша група – 103 учня у віці 15 років, друга – 102 учня у віці 16 років (50 юнаків та 52 дівчини), третя – 103 учня у віці 17 років (50 юнаків та 53 дівчини).

Для визначення особливостей соціально-психологічної адаптації використовувалась методика К. Роджерса та Р. Даймонда, що передбачала обчислення таких інтегральних показників рівня соціальної адаптації старшокласників, як показники адаптації, самосприйняття, сприйняття оточуючих, інтернальності та прагнення до домінування [2, 4].

Під час оцінки показників адаптивності, які визначались, було виявлено, що у дівчат їх величини мали чітко виражену тенденцію до зростання, коливаючись у межах від 131,23±4,30 балів у віці 15 років до 140,90±2,69 балів у віці 16 років. Натомість серед юнаків показники, що визначались, спочатку зростали з 127,37±3,40 балів серед 15-річних учнів до 134,88±4,76 балів серед 16-річних школярів, згодом зменшувались до 128,58±4,76 балів, тобто фактично до рівня вихідних величин, серед 17-річних учнів.

Адаптивний рівень щодо прийняття себе під час виконання звичайної повсякденної діяльності у дівчат також мав виражену тенденцію до зростання, складаючи 45,59±1,53 балів у віці 15 років та 49,43±0,99 балів у віці 16 років. У юнаків рівень досліджуваних показників спочатку зростає з 43,84±1,35 балів серед 15-річних учнів до 46,10±1,60 балів у 16-річних школярів та зменшується в подальшому до найнижчого в динаміці спостережень рівня – 42,80±1,87 балів у 17-річних учнів.

Надзвичайно стабільними були в динаміці вікового періоду, який розглядався, показники щодо прийняття інших та ступеня емоційного комфорту, властивого для організму під час здійснення навчальної і позанавчальної діяльності. У першому випадку серед дівчат цей рівень коливався у межах від 24,15±0,55 балів серед 15-річних учениць до 25,43±0,66 балів серед 16-річних школярок, серед юнаків – у межах від 21,94±1,04 балів серед 17-річних учнів до 23,98±0,91 балів серед 16-річних школярів. У другому – у межах від 22,61±1,09 балів серед 15-річних учениць до 25,01±0,74 балів серед 16-річних школярок, серед юнаків – у межах від 23,35±0,87 балів серед 15-річних учнів до 24,48±0,91 балів серед 16-річних школярів.

Більш суттєві зрушення відбувались з боку показників щодо ступеня внутрішнього комфорту досліджуваних осіб, причому стосувалось це, насамперед, дівчат, серед яких у віці 15 років їх величина становила 46,40±1,69 балів, у віці 16 років – збільшувалась до 51,33±1,14 балів, у віці 17 років – до 54,28±1,27 балів. У той же час серед юнаків значення досліджуваних показників спочатку зростали з 46,43±1,31 балів у віці 15 років до 49,16±1,78 балів у віці 16 років, згодом зменшувались до 48,60±1,82 балів (4,6%; $p>0,05$) у віці 17 років.

Дещо менші за ступенем вираження зрушення реєструвались в ході визначення показників, які характеризували схильність учнів до домінування під час виконання повсякденної діяльності. Загалом їх значення коливались у межах від 9,38±0,55 до 10,94±0,55 балів серед дівчат і від 9,23±0,59 до 10,54±0,61 балів серед юнаків.

Достатньо стабільні результати були властиві для характеристик ескапізму, тобто намагання школярів "відійти" від розгляду, аналізу та емоційно-значущого вираження своїх власних проблем. У віці 15 років їх значення становили 15,30±0,68 балів і 14,92±0,78 балів серед 15-річних дівчат і юнаків, 14,28±0,66 балів і 14,32±0,67 балів серед 16-річних дівчат і юнаків, 14,92±0,70 балів і 13,70±0,74 балів серед 17-річних дівчат і юнаків.

Одним з найбільш важливих характеристик ступеня адаптованості учнів слід вважати інтегральний показник соціально-психологічної адаптації, що визначається шляхом оцінювання провідних характеристик адаптивності та дезадаптивності. Виразених коливань досліджуваних показників протягом вікового діапазону, який розглядався, не спостерігалось. Серед дівчат і юнаків у віці 15 років їх значення становили 63,32±1,66 балів і 62,35±1,46 балів, серед дівчат і юнаків у віці 16 років – відповідно 64,86±1,35 балів і 65,98±1,50 балів серед дівчат і юнаків у віці 17 років – відповідно 62,28±1,34 балів і 61,98±1,61 балів.

Практично аналогічні результати спостерігались і під час аналізу інтегральних показників самоприйняття та прийняття інших, а також емоційної комфортності і інтернальності, які підтверджували отримані в ході визначення прямих показників дані (табл. 1).

Таблиця 1

Інтегральні показники стану соціально-психологічної адаптації учнів за даними особистісного опитувальника Роджерса та Даймонда у динаміці навчання, бали (M±m; n; p>0,05)

Інтегральні показники адаптації	Час досліджень	Групи учнів			
		Дівчата		Юнаки	
		n	M±m	n	M±m
Само-прийняття	15 років	52	77,44±1,79	51	75,86±1,65
	16 років	53	76,71±1,79	50	78,38±1,58
	17 років	53	75,96±1,92***	50	74,56±2,09**
Прийняття інших	15 років	52	66,98±1,92	51	66,00±1,60
	16 років	53	68,84±1,53	50	69,30±2,01*
	17 років	53	65,24±1,61**	50	61,76±2,13**
Емоційна комфортність	15 років	52	61,55±2,47	51	62,60±2,40
	16 років	53	61,75±1,97	50	65,70±2,32
	17 років	53	58,64±2,46	50	62,58±2,28
Інтернальність	15 років	52	63,98±1,92	51	67,35±1,99
	16 років	53	66,73±1,75	50	69,02±2,09
	17 років	53	63,05±1,49	50	65,94±1,87**
Прагнення до домінування	15 років	52	52,75±2,44	51	51,15±2,25
	16 років	53	51,13±1,79	50	58,84±1,74*
	17 років	53	52,96±2,23	50	53,18±2,25**

* - $p_{15-16}<0,05$; ** - $p_{16-17}<0,05$; *** - $p_{15-17}<0,05$

Лише в разі оцінки інтегральних показників, що відображали прагнення школярів до домінування в учнівському середовищі, реєструвались тенденції іншого характеру. У дівчат впродовж періоду спостережень значення досліджуваних показників становили 52,75±2,44 балів серед 15-річних учениць, дещо знизувались до 51,13±1,79 балів серед 16-річних, підвищуючись в подальшому до 52,96±2,23 балів серед 17-річних дівчат. Натомість серед юнаків у віці 15 років їх величини склали 51,15±2,25 балів, у віці 16 років – суттєво зростали до 58,18±2,25 балів, у віці 17 років – становили 53,18±2,25 балів.

Висновки. Отже, одержані під час проведення наукового дослідження результати засвідчили переважно середньонормативний відповідно ступеня вираження рівень соціально-психологічної адаптації учнів старших класів сучасної загальноосвітньої школи. Інтегральні показники адаптації засвідчили стабільний та незначний за розміром характер зрушень, котрі мали місце, а також визначили найвищий рівень соціально-психологічної адаптації, незалежно від статеві належності, серед підлітків у віці 16 років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко О.В. Психологические особенности школьников с нарушениями социальной-психологической адаптации / О.В. Даниленко, Т.Г. Хамаганова // Здоров'я школярів на межі тисячоліть. – Харків, 2000. – С. 23–24.
2. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Кузлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Изд-во

Института Психотерапии, 2002. – С.193-197.

3. Научно-методические основы изучения адаптации детей и подростков к условиям жизнедеятельности / Под ред. В.Р. Кучмы, Л.М. Сузаревой. – М.: Изд-во Научного центра Здоровья Детей РАМН, 2006. – 238с.

4. Практическая психодиагностика. Методики и тесты / Под ред. Д.Я. Райгородского. – Самара: Издательский дом "Бахрах-М", 2004. – 672с.

5. *Періг А.В.* Вплив умов навчального процесу на стан здоров'я школярів / А.В. Періг, В.О. Паничев, С.Б. Могитич // Другі марзєєвські читання: Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України. – Київ, 2006. – С.148-150.

6. *Сергета І.В.* Гігієнічні аспекти оцінки хронічної втоми на підставі вивчення психоемоційного стану учнів сучасних шкіл / І.В. Сергета, Н.Ю.Лукіна // Другі марзєєвські читання: Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України. – Київ, 2006. – С.152-153.

7. *Чубаровский В.В.* Пограничные психические расстройства и аддиктивные формы поведения у лиц подросткового и юношеского возраста. / В.В. Чубаровский, М.А. Некрасов. – Сергиев Посад, 2005. – 130 с.

8. Child Psychiatric Epidemiology and Canadian Public Policy-Making: The State of the Science and the Art of the Possible / C. Waddell, D.R. Offord, C.A. Shepherd [et al.] // Canadian Journal of Psychiatry. – 2002; 47:825-832.

Подано до редакції 21.04.10

РЕЗЮМЕ

У статті представлені дані про рівень та динаміку вікових змін соціально-психологічної адаптації серед підлітків 15 – 17 років, що навчаються в сучасних загальноосвітніх школах.

Ключеві слова: соціально-психологічна адаптація, психічне здоров'я, підлітки.

О.Ю. Браткова, О.Б. Дударенко, Р.В. Теклюк, И.В. Сергета

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ПОДРОСТКОВ, КОТОРЫЕ ОБУЧАЮТСЯ В СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

РЕЗЮМЕ

В статье представлены данные про уровень и динамику возрастных изменений социально-психологической адаптации подростков 15 – 17 лет, которые обучаются в современных общеобразовательных школах.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, психическое здоровье, подростки.

О.Ю. Браткова, О.Б. Дударенко, Р.В. Теклюк, И.В. Сергета

PECULIARITIES OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF ADOLESCENTS GOING TO MODERN COMPREHENSIVE SCHOOLS

SUMMARY

The article presents data on the level and dynamics of age-related changes of socio-psychological adaptation of 15 – 17-year-old adolescents going to modern comprehensive schools.

Keywords: socio-psychological adaptation, psychic health, adolescents.
